

Araştırma Makalesi • Research Article

**GAYBÎ BİLGİNİN KAYNAĞI AÇISINDAN GELECEKLE ALAKALI
HADİSLERE YAPILAN İTİRAZLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ***

Evaluation of Objections to The Hadiths About the Future in Terms of The Source of Knowledge of the Unseen

Doğuş SARCAN^a

ÖZ

^a Adıyaman Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi,
Adıyaman/Türkiye
email:dogusercang@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6477-3737

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in gayb bilgisinin kaynağına yöneltilen itirazlar değerlendirilmiştir. Bu itirazlara geçilmeden önce İslam inancında gaybın ne olduğundan bahsedilmiş gayb konusunun evrensel bir merak konusu oluşuna ve Hz. Peygamber'in kâhinden farkına dair değerlendirmelere yer verilmiştir. Hadis kaynaklarında gaybla alakalı rivayetler "fiten", "melahim", "eşrâtü's-sâa", "delâilü'n-nübüvve" kavramları altında işlenmiştir. Hz. Peygamber'in gayb bilgisine yöneltilen itirazlar kaynağı ve muhtevası açısından olmak üzere tasnif edilerek kaynağı açısından olan itirazları ortaya çıkaran bir faktör olarak oryantalist çalışmalara işaret edilmiştir. Bu çalışmaların etkisiyle yaşanan tartışmalar hadisler etrafında şüpheler oluşturmuş ve bunun sonucunda da farklı bir peygamber tasavvuru oluşmuştur. Bu durumun en belirgin yansıması da pozitivist, rasyonalist anlayışa uymayan nasların reddedilmesi veya te'vil edilmesi olmuştur. İslam âlimleri insana göre gaybı; mutlak ve izafi olmak üzere iki kategoriye ayırıp gaybla ilgili kavram kargaşasının önüne geçmiştir. Kaynağı açısından yapılan itirazların, Kur'an dışında vahiy alması mümkün olmayan bir peygamber tasavvurunun neticesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mâtürîdî, Eş'ari ve Mu'tezilî âlimlerin görüşleriyle de tezat olan bu itirazların metodolojik ve mantikî tutarsızlıkları belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Kelâm, Gayb, Fiten, Tutarlılık.

ABSTRACT

In this study, the objections to the source of the prophet's knowledge of the ghayb were evaluated. First of all, it was mentioned that the issue of the unseen is a universal curiosity. The difference between the Prophet and the soothsayer. The concepts of fitan, melahim, eşrâtü's-sâa and delâilü'n-nübüvve which are related to the unseen in hadith sources were evaluated. The objections to the prophet's knowledge of the ghayb were classified in terms of their source and content. Orientalist studies were pointed out as a reason that revealed the objections made in terms of its source. The debates under the influence of these studies have created serious doubts around the hadiths. The clearest reflection of this has been the rejection or interpretation of the hadiths that do not comply with the positivist and rationalist understanding. It has been that the objections made in terms of its source are the result of a misunderstanding of a prophet who did not receive any revelation other than the Qur'an. The methodological and logical inconsistencies of these objections, which are also contrary to the views of Maturidi, Ash'ari and Mutazili scholars were stated.

Keywords: Revelation, Kalam, Ghaib, Fitan, Consistency

* Bu makale "Nübüvvetin İspatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Haberî Mucizelerinin Değerlendirilmesi" adlı devam etmekte olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

GİRİŞ

Batı, İslam âleminde sömürgeci olduğu topraklarda bir yandan askeri olarak etkili olurken diğer yandan da yaptığı oryantalist çalışmalarla Müslüman aydınlar üzerinde fikrî olarak etkili olmuştur. Oryantalist iddiaların etkisiyle yaşanan tartışmalar bazı hadisler etrafında ciddi şüpheler oluşturmuş bunun sonucunda da farklı peygamber tasavvurları doğmuştur. Bu durumun en belirgin yansıması pozitivist, rasyonalist anlayışa uymayan nasların reddedilmesi veya te'vil edilmesi olmuştur. Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy almasını mümkün görmeyen ve mucizeleri temelden reddeden bu anlayışın bir yansıması olarak gayb haberleri de itirazlara muhatap olmuştur.

Gayb kelimesi Arapçada gözle görülmeyen¹, gizli kalan², gözden kaybolan, insan bilgisinin kapsamında olmayan, duyularla algılanamayan³ anlamlarına gelir. Kur'an-ı Kerim'de genellikle şahadet (duyular âlemi) kavramının zıddı olarak zikredilir. İslam inancında varlık, yaratan ve yaratılan şeklinde ayrılmış yaratılan varlıklar görünen(şahadet)–görünmeyen(gayb) âlem olarak sınıflandırılmıştır. Fizik ve metafizik varlıklardan meydana gelen âlemde, insanın duyu organlarıyla algılayamayacak olduğu kısma gayb âlemi denilmiştir. Bu tanım üzerinden gayb duyular ötesi âlem olarak tarif edilebilir.⁴ Kur'an'da gayb kavramı gizli ve sır olan şeyleri, geçmiş tarihî olayları, fizik dünyada başkalarının görülemeyen nesnelere, bir şeyin veya olayın iç yüzünü,⁵ ifade etmek için kullanılmakla birlikte en fazla duyularla algılanamayan âlem anlamında kullanılmıştır.⁶

İslam âlimleri insana göre gaybı; mutlak ve izafi olmak üzere iki kategoriye ayırarak gayb ile ilgili kavram kargaşasının önüne geçmeye çalışmışlardır. Ulûhiyetle ilişkisi kurulan gayba mutlak gayb denilip, sadece Allah'ın bildiği ve vahiy yoluyla peygamberlerine bildirdiği gayb şeklinde ikiye ayrılmıştır. İzafi gayb ise bilinmeyen değil, şart ve zamana ya da bilgi veya bilgisizliğe bağlı olarak oluşan bir alandır.⁷

Farklı anlamlarda kullanıldığı anlaşılan gayb kavramının ontolojik ve epistemolojik yönleri bulunduğu anlaşılacakla birlikte biz konumuz gereği epistemolojik yönü (peygamberin bilgi kaynağı olan haberin, vahyin) üzerinde duracağız.

1. GAYBIN EVRENSEL BİR MERAK OLUŞU

İnsanlığın bilinen her döneminde gayb âlemindeki varlıklarla iletişim kurmanın, gelecek hakkında bilgi sahibi olmanın yolları aranmıştır. Gayb kavramının gizemli ve gelecek bilgisi yönü yerel bir ilgi odağı olmaktan ziyade insanlık tarihi kadar eski olup neredeyse bütün inanç, kültür ve medeniyetlerde daima

¹ Ebü't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 121.

² Cemaleddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arabî'l-Muhît* (Beirut: Dâru Lisâni'l-Arab, 1970), I/654.

³ Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Tarîfat*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 169.

⁴ İlyas Çelebi, *İslam İnancında Gayb Âlemi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 23-40.

⁵ İlyas Çelebi, *Gayb, DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/406.

⁶ Ersan Özten, *Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2009), 116.

⁷ Çelebi, *İslam İnancında Gayb Âlemi*, 41.

merak konusu olmuştur. Gayba dair belli bir coğrafyayla sınırlı olmayan bu merak Eski Yunan, Roma⁸ Mısır, Çin, Mezopotamya, Hindistan⁹ gibi birbirinden farklı kültür ve inançlarda kendini göstermiştir. Peygamberlere de gaybla ilgili sorular sorulmuş, Kur'an-ı Kerim'de de tarihte güncelliğini daima korumuş olan gaybla ilgili merak edilen yaratılış, kıyamet, ruh gibi konularda insanlık bilgilendirmiştir.¹⁰ Hz. Peygamber'in kendi döneminde de Ehl-i kitabın onun nübüvvetini sınamak, zor durumda bırakmak için gayba dair sorularının olması¹¹ ve cahiliye Araplarının kâhinlere, kehanete olan merakları gayba dair bu merakın göstergesidir. Bugün dahi insanlığı ilgilendiren savaş, salgın, seçim gibi olayların kehanetlerle ilgisinin kurulmaya çalışılması bu durumun bir yansımasıdır. Neticede insanlığın gaybla irtibat kurma merakı *astroloji, burç, kehanet, fal, medyum, cıfr, ebced, parapsikoloji* gibi yöntemlerle evrensel olarak literatür oluşturacak çapta bir birikime sahip olunmuştur. Bu açıdan haberî mucizelerin esas olan gayb bilgisi sadece cahiliye döneminin ilgi odağı olmaktan öte insanlığın ortak merakıyla alakalı olduğundan dolayı evrensel bir yön ihtiva etmektedir. Bundan dolayı her dönem gaybla ilgili verilen bilgiler dikkat çekmiş insanlığın gündeminde yer almıştır.

2. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V) KÂHİNDEN FARKLI OLUŞU

Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr edenler dahi tahakkuk eden bazı haberler karşısında itirazlarını gaybî haberlerde ki bilginin doğruluğu üzerinden değil gelecekte kâhinlerinde haber verdiği gerekçesiyle yapmışlardır. Oysa Hz. Peygamber'in kâhin olmadığı tarihi olarak kesin bir bilgi ile bilinmektedir. Bu durumun en net göstergeleri yettiği aileler de böyle bir kimsenin olmaması, kırk yaş öncesi hayatında bir kâhinle teması olmaması¹² peygamberin nübüvvet öncesi hayatını çok iyi bilen yakınında ki kimselerin onu sahtekârlık, kâhinlik, şairlik gibi şeylerle itham etmemiş oluşlarıdır.¹³

Mekkeli müşriklerin kâhin, sihirbaz iddiaları ise sadece bir itham olarak dillendirilmiş fakat bu tezlerini delillendirmekten yani bir kâhinden eğitim aldığı veya geçmişinde bir kâhinden etkilendiğini ispat etmekten aciz kalmışlardır. Oysa İngiliz oryantalist D. Samuel Margoliouth'un (ö.1940) belirttiği gibi Hz. Peygamber aktardıklarını birinden öğrenmiş olsaydı müşrikler tarafından eğitim aldığı kişilerin ismi muhakkak verilirdi.¹⁴ Anlaşılmazlık perdesi olarak isimlendirilen bu iddialar aynı kişi tarafından dillendirildiğinde mantık denklemi açısından tezat bir tablo ortaya koymaktadır. Şöyle ki iddia edildiği gibi mecnunsa nasıl sihirbaz olduğu iddia edilebilir. Bunların toplumdaki derecesi, tavırları bambaşkadır.

⁸ Ali Toraman, *Eski Yunan ve Romada Askeri ve Siyasi Alanda Kehanet* (Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 139.

⁹ Muhammet Salih Şimşir, *Antik Mısır Dininde Kâhinlik, Sihir ve Büyü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 80.

¹⁰ Faruk Gün, *Kelâm İlminde Gayb Âlemi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2020), 71.

¹¹ Erdiñ Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 252-253.

¹² Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbu Hüceci'n- Nübüvve - Nübüvvetin Delilleri*, çev. Yasin Ulutaş - Abdulhamit Sinanoğlu (Ankara: Ankara Okulu, 2020), 79-80; Fahreddin er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd- Din - Kelam İlminin Esasları*, çev. Muhammet Altaytaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 176-177.

¹³ Halil İbrahim Bulut, *Mucizelerin Muhatapları Üzerindeki Etkileri, Usûl İslam Araştırmaları* 9 (Haziran 2008), 168-171.

¹⁴ Margoliouth D.Samuel, *Muhammed ve İslam'ın Yükselişi*, (Ankara Okulu, Ankara, 2020), 130.

Rasyonel, pozitivist anlayışa sahip birinin bu durumu sezgisel bilgiyle kehanet ile açıklaması da aynı gerekçe ile tezat içermektedir.¹⁵

Hız. Peygamber, kâhinlerden sadece kehanetle ilgili özel bir eğitim almamakla ayrışmamakta gaybî haberlerinin yöntem, hitap ve işlevleri de kâhinlerden temelden farklılık göstermektedir. Öncelikle Hız. Peygamber'in gaybî haberleri kâhinlik gibi bir meslek olmanın, bir kralın yardımcısı olmanın, Yunan, Roma medeniyetlerinde olduğu gibi bir bilicilik merkezinin üyesi olmanın sonucu şeklinde asla tezahür etmemiştir. Nitekim Hız. Peygamber'in tek uğraşı, hayatının ana gündemi gaybî haber veya gelecek bilgisi olmayıp nübüvvetindeki meselelerden biri olarak gaybî haberler mevcut olmuştur. Hatta gaybî haberlerin geçtiği ayetlerin çoğunda bu bilgiler gaybtan haber verme maksadından daha ziyade bir ayetin doğal anlatımı içerisine yerleştirilmiş bir örnek, detay olarak yer almıştır. Söz gelimi geçmiş kavimlerle ilgili bilgiler bir peygamber kıssasının içerisinde ki detay olarak yer almış veya ilmî, bilimsel mucizeler doğrudan gaybî bilgi olarak değil bir atıf veya kabul şeklinde Allah'ın yüceliğini, sünnetullahı belirten örnekler şeklinde geçmiştir. Böyle olması bu bilgileri işlevsel olarak kâhinlerin kehanetlerinden farklı kılmaktadır. Gaybî haberleri kâhinlerin kehanetlerinde olduğu gibi ısmarlama bilgi¹⁶ olacak şekilde de belirtmemiş, karşılığında insanların duygu ve inançlarını sömürerek bir ücret veya menfaatte elde etmemiştir. Kâhinlerin zıt kelimeli mısralarında olduğu gibi ihtimal içeren şiirsel seciyeli bir söylemle her yöne çekilebilecek bir haber¹⁷ oluşturmamış, genel geçer kalıplı cümlelerle genele hitap edebilecek gaybî haberlerde ortaya koymamıştır. Hız. Peygamber'in gaybî haberlerinin hitap ve işlevi bu gibi yönlerden kâhinlerden ayrılmaktadır.

Yöntemsel farklılık özellikle suni kehanette belirlemektedir. Hız. Peygamber'in bir yöntem, ritüel veya yoruma dayanarak gaybî haber bildirdiğiyle ilgili nakil yoktur. Yani Hız. Peygamber'in gaybî haberleri araçsallıktan müstağni bilgilerdir. Kehanet türlerinde ki yaygın metotlarda olduğu gibi ne kuşların uçuşunun, hayvanların ciğerlerinin,¹⁸ gök cisimlerinin¹⁹ incelenmesiyle ne de cahiliye Araplarında ki kâhinlerin kullandığı fal oklarıyla haber vermemiş, alet ve edevat kullanmamıştır.²⁰

Ayrıca kâhinlerin kehanetlerinde hata yaptıkları bilinen bir durumdur. Kâhinlerin gerçekleşmeyen kehanetlerini zaman unuttururken gerçekleştiği iddia edilen az sayıdaki kehanetleriye garip, şaşılmalı bir

¹⁵ Meriç, *Peygamberliğin İspatı -Haber Delili-*, 506-507.

¹⁶ Toraman, *Eski Yunan ve Romada Askeri ve Siyasi Alanda Kehanet*, 94.

¹⁷ Apak Adem, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* (İstanbul: Kuramer, 2017), 83.

¹⁸ Toraman, *Eski Yunan ve Romada Askeri ve Siyasi Alanda Kehanet*, 7-8.

¹⁹ Fatih Erdem, *Eski Mezopotamya'da Kehanet Geleneği* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2020), 224.

²⁰ Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye akaidi el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İFAV, 2018), 108.

durum olduğundan hafızalarda yer eder.²¹ Kâhinlerin gerçekleştiği iddia edilen kehanetlerinin ise *Barnum*²² etkisiyle açıklanmaya müsait içerikler olduğunu belirtelim

3. HZ. PEYGAMBER'E DAYANDIRILAN GAYB RİVAYETLERİNİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR

Hiz. Peygamber'in gayba dair verdiği haberler hadis edebiyatında konularına göre muhtelif başlıklar altında nakledilmiştir. Sosyal olaylarla alakalı rivayetler fiten bahsinde, savaşlarla ilgili rivayetlerse melahim başlığı altında toplanmıştır. Gaybla ilgili rivayetler her zaman müstakil bir başlık altında toplanmamış bazen haberin konusu bağlamında bir kitabın veya başlığının adı olarak rivayet edilmiştir. Örneğin Kaderiyye ile alakalı rivayetler kader, giyinmiş çıplaklarla alakalı rivayet libas, faizin yayılmasıyla alakalı rivayet ticârât ve buyu' bahsinde geçmektedir. Gayba dair bu haberler aynı zamanda kelamcıların ve muhaddisler tarafından Hiz. Peygamber'in nübüvvetinin hak olduğunu ispatlamak amacıyla yazılan "*delâilü'n-nübüvve*" türündeki eserlerde de önemli bir yer tutmuştur. Hadislerde bildirilen gayba dair rivayetler "*fiten*", "*melahim*", "*eşratu's-sâa*" gibi başlıklarla nakledilmesinin yanı sıra "*ahir zamanda...*", "*benden sonra...*", "*ümmetim sonunda...*", "*bana gösterildi ki...*" gibi farklı ifadelerle de hadis kitaplarında yer almaktadır.

3.1.Fiten

Muhaddisler tarafından müstakil bir bölüm başlığı olarak hadis kitaplarında kullanılan fiten kavramı, fitne kelimesinin çoğuludur. Fitne kavramı etimolojisi itibariyle altının saflaştırılması için ateşe atılmasını ifade etmekte olup²³ sıkıntı, kargaşa, sınama gibi anlamlara da gelmektedir.²⁴ Fitne kavramı Kur'an-ı Kerim'de genellikle kulun sabrını ölçmeye yönelik her türlü ilahî imtihan için kullanılmıştır.²⁵ Allah'a nispet edilerek kullanıldığında, kulun imtihan olunması anlamını taşıırken insandan kaynaklı olduğundaysa kötülükler sebebi olan küfür, günah, fücür gibi kötü görülmüş olumsuzlukları belirtir. Kur'an-ı Kerim'de olumlu ve olumsuz durumlarla insanın değişik şekillerde imtihan edileceğini ifade

²¹ Câhiz, *Kitâbu Hüceci'n- Nübüvve - Nübüvvetin Delilleri*, 77-78; Kâdî Abdulcebbar, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve Mûcizelerle Hiz. Peygamber'in Hayatı*, ed. Hüseyin Hansu, çev. M.Şerif Eroğlu - Ömer Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 756-758.

²² 1948 yılında psikolog Bertram Forer öğrencilerine genel ifadelerden oluşan, çoğu insana uyabilecek farklı burç özellikleriyle ilgili bir metin dağıtmış ve bu metin öğrencilerin çoğu tarafından kendilerini doğru bir şekilde ifade ettiği yönünde puanlanmıştır. 'Forer bu durumu, 'Bizde herkes için bir şeyler var'' sözüyle meşhur şovmen Barnum'dan ilham alarak "Barnum etkisi" kavramıyla tanımlamıştır. Bkz.M.Elif Demirel, *Çevrimiçi Popüler Testleri Çözmeye Yönlendiren Faktörlerin Benlik Saygısı Çerçevesinde İncelenmesi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 9.

²³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât-Kuran Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 778.

²⁴ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM yayınları, 2019), 106.

²⁵ İlyas Çelebi, *Fiten ve Melâhim, DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/149.

etmek için kullanılırken hadis edebiyatında ise daha çok Müslümanların gelecekte yaşayacağı siyasi, itikâdî ve ahlâkî imtihanları, olumsuzlukları anlatmak için kullanılmıştır.²⁶

Muhaddisler, bu başlık altında naklettikleri rivayetleri derlerken yaşadıkları dönemin sosyal ihtiyaçlarını göz önüne bulundurarak yöneticilere nasıl davranılması gerektiği, yaşanan kargaşa ve iç savaşlara karşı nasıl tavır alınması gerektiği, gelecekte ortaya çıkması beklenen felaketlerle kıyamet alametleri gibi konuları ele almışlardır. İlk bakışta birbiriyle alakasız zannedilebilecek bu rivayetler, sosyal barışı ve toplumsal düzenini koruma noktasında birleşmektedirler.²⁷ Bu metot ile muhataplarına nasihat eden fiten kitaplarının hadislerden derlenmiş bir siyasetname şeklinde tasarlandığı söylenebilir.²⁸

Hız. Peygamber'in gaybtan, gelecekte haber verdiği bu rivayetlerin konusu olan Müslümanların yaşayacağı siyasi, itikâdî, ahlâkî imtihanları genel ve özel söylemler diyebileceğimiz şekilde iki kategoride ele almak mümkündür.

3.2.Melahim

Melahim kavramı, fiten rivayetlerinden daha dar manada genelde büyük savaşları özellikle de Müslümanların gayri müslimlerle yapacakları savaşları, kıyamet öncesi savaşları anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Muhaddislerin melahim kavramına hangi manayı yükleyerek bu başlık altına hadis naklettikleri hakkında net bir yorum yapmak mümkün değildir. Muhaddislerin bu kavrama mana yüklemeye ki farklılıklarının yanı sıra melahim kavramının hadis edebiyatı dışında ki kullanımından da kaynaklı bir anlam kargaşası vardır. Hadis ilmiyle alakası olmayan savaş kehaneti kitaplarına da melahim isim olarak verilmiştir. Bazı âlimlerin melahimle ilgili temelden reddedici, uydurma olduğunu belirttiği tespitleri bu kehanet kitaplarına yöneliktir. Bir hadis kaynağı olarak melahim ile ilgili kitaplara yöneltilen eleştiriler sahih isnadı olmayan kıssacıların yoğun anlatısının yer aldığı kitaplar için geçerlidir.²⁹

3.3.Eşrâtü's-sâa

Son an anlamına gelen saat kelimesi Kur'an-ı Kerim'de kıyamete verilen onlarca isimden biridir. Hadis kaynaklarında kıyamet öncesi gerçekleşecek olaylar, kıyamet alametleri anlamına gelen "eşrâtü's-sâa" olarak başlığında nakledilmiştir. Bu ifade şekli daha çok fiten ve melahim türü kitaplardaki rivayetlerde geçmekle birlikte rivayetin esas muhtevasına göre farklı başlıklarda da geçebilmektedir. Örneğin İmam Buhârî (ö.256/870) deve çobanlarının yüksek bina dikmekte yarışmasının "eşrâtü's-sâa" yani kıyamet alameti olduğunu bildiren meşhur Cibrîl hadisini, "Kitabu'l-ıman" başlığında³⁰, Kudüs'ün fethi,

²⁶ Mustafa Ertürk, *Metin Tenkiti Premsipleri Açısından Sahih-i Buhari'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 1995), 196-197; Refiye Öznil Sarp, *Fiten ve Melâhim Edebiyatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 21.

²⁷ Ayhan Tekineş, *Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri: Kitabu'l-fiten'ler Örneği*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12 (2005), 101.

²⁸ Tekineş, *Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri: Kitabu'l-fiten'ler Örneği*, 128.

²⁹ Ertürk, *Metin Tenkiti Premsipleri Açısından Sahih-i Buhari'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi*, 202-205.

³⁰ Buhârî, İman, 114.

Yahudilerle savaş gibi kıyamet öncesinin şartı olan (kıyamet öncesi gerçekleşmiş olacak) olayları ise “*Kitabul-cihad*”³¹ başlığında nakletmiştir.

“*Eşrâtü’s-sâa*” veya “*la tekumu’s-sâa*” ifadesiyle geçen rivayetler olayla kıyamet arası yakınlığı belirtmeyip bu olayların kıyametten önce gerçekleşeceğini belirten rivayetlerdir. “*Eşrâtü’s-sâa*” veya “*la tekumu’s-sâa*” ifadesi geçen sahih rivayetlerde nakledilen olaylarla kıyamet vakti arasındaki süre mevzu edilmemiştir.

3.4. Delâilü’n-nübüvve

Hiz. Peygamber’in nübüvvetini ispat etmek amacıyla yazılan eserlere verilen özel bir ad olan “*Delâilü’n-Nübüvve*” kelimcilerin ve muhaddislerin birçok eser telif ettiği bir alandır. Peygamberliğin ispatı amacıyla yazılan eserler içerisinde her ne kadar “*a’lâmü’n-nübüvve*”, “*isbâtü’n-nübüvve*”, “*hucecü’n-nübüvve*”, “*şevâhidü’n-nübüvve*”, “*tesbâtü delâilü’n-nübüvve*”, “*âyâtü’n-nübüvve*”, “*emârâtü’n-nübüvve*”, “*meâricü’n-nübüvve*” gibi farklı isimlendirmeler kullanılsa da bu isimler birbirinin yerine kullanılmaktadır.³² İlk dönemlerde peygamberliği ispatlayan her şey “*alâmâtü’n-nübüvve*” başlığı altında incelenmiş olsa da bu konudaki rivayetlerin bir araya toplanması ve alt başlıklar halinde tasnif edilmesiyle birlikte “*Delâilü’n-Nübüvve*” ilmi doğmuştur.³³

Hiz. Peygamber’in gaybtan verdiği haberler bu eserlerde nübüvvetinin ispatına delil olarak ayrı bir başlık altında rivayet edilmiştir.

4. HZ. PEYGAMBER’İN GAYBLA İLGİLİ RİVAYETLERİNE YAPILAN İTİRAZLAR

Gaybla alakalı rivayetlere kaynağı ve muhtevası açısından iki farklı temel gerekçe üzerinden itiraz edilmektedir. Kaynağı açısından yöneltilen itirazlar Hiz. Peygamber’in Kur’an dışındaki bir yolla gayba muttali olamayacağı anlayışına dayanmaktadır. Bunun yanı sıra ilgili rivayetlerin genelde ahad haber olarak gelmesi de itirazlara konu edilmektedir. Muhtevası açısından yapılan itirazlar rivayetlerde verilen bilgilerin tarihi gerçeklikle uyuşmadığı özellikle de fiten rivayetlerinin apokaliptik literatürden uyarlandığı, karamsar bir tablo çizdiği, siyasi olarak konumlarını güçlendirmek isteyen gruplar tarafından üretildiği gibi iddialara dayanmaktadır. Biz konumuz açısından bu başlık altında kaynağı açısından Hiz. Peygamber’in gayb bilgisine yapılan itirazları değerlendireceğiz. Gaybî haberlere kaynağı açısından yapılan itirazları Hiz. Peygamber’in nübüvvetini kabul etmeyenlerin ve nübüvvetini kabul edenlerin itirazları şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Hiz. Peygamber’in nübüvvetini kabul etmeyenlerin itirazları vahiy mefhumun doğrudan kendisiyle ilgili olup makâlemizin başında gayb bilgisiyle alakalı olarak kâhinlik iddiasında incelemiştik. Hiz. Peygamber’in nübüvvetini kabul ettikleri halde ilgili rivayetleri

³¹ Buhârî, Cihad, 103.

³² Şemsettin Kırış, *Beyhakî ve Delâilü’n-Nübüvve’si* (Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2009), 11-12.

³³ Kırış, *Beyhakî ve Delâilü’n-Nübüvve’si*, 2.

reddedenlerin temel gerekçesiye Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy almadığı iddiası olup farklı türevlerle dillendirilmektedir.

4.1. Gaybla Alakalı Telakkilerden Kaynaklı İtirazlar

Batı İslam âleminde sömürgeci olduğu topraklarda sadece askerî olarak değil fikrî olarak da etkili olmuştur. Yapılan oryantalist çalışmalar Müslüman aydınları etkisi altına alarak ciddi tartışmalar ve farklı peygamber tasavvurları doğurmuştur. Özellikle son yüzyılda oryantalist çalışmaların neticesinde sünnet etrafında oluşturulan şüphelerin benimsenmesiyle bu görüş tarihte hiç olmadığı kadar taraftar bulmaktadır.³⁴ Bu durumun en belirgin yansıması pozitivist, rasyonalist anlayışa uymayan nasların reddedilmesi veya te'vil edilmesi olmuştur.

Sonuç itibarıyla Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy almasını mümkün görmeyen ve mucizeleri temelden reddeden bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu konuda en büyük eleştiriyi mucizeler almış olup gayb haberleri de bu ekseninde itirazların muhatabı olmuştur. Bu itirazlar esasen aynı zihniyetin peygamber tasavvurunun sonucu olduklarından dolayı birbirlerine yakın söylemlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de gaybın epistemolojik olarak imkânı, Allah'ın ulûhiyeti bağlamında işlemiştir. Gayb bilgisinin, gaybın bilinebilirliğinin sadece Allah'ın tekelinde olduğunu vurgulamıştır. Mutlak ayetlerle ulûhiyet temelinde işlenen gayb bilgisine, Allah'ın seçtiği resullere bildirilebilirliği üzerinden bir istisna getirilmiştir. İslam inancında Allah'ın seçtiği bu resullerin istisnası dışında gaybın bilinebileceğini iddia eden yöntemlerden; fal, kehanet, münecimlik gibi uğraşlar küfür olarak nitelendirilmiştir.³⁵

Gaybın tarifi esasen insana göredir. Çünkü Allah için görünmezlik, bilinmezlik yönüyle gayb söz konusu değildir. Fizik âlemde görünür, bilinir konumda olan şeyler dahi zaman-mekân engeli, duyuların yetersizliği gibi sebeplerden dolayı insan için gayb konumuna düşebilmektedir. Meselenin bu yönüyle gayb âlemi insan için her an karşı karşıya olduğu bir olgudur. Fakat İslam âlimleri insana göre gaybı mutlak ve izafî olmak üzere ayırarak gaybla ilgili kavram kargaşasının önüne geçmiştir. Ulûhiyetle alakası kurulan gayb mutlak gayb olarak isimlendirilmiştir. Mutlak gayb sadece Allah'ın bildiği ve vahiy yoluyla peygamberlerine bildirdiği gayb şeklinde ikiye ayrılmıştır. Sadece Allah'ın bildiği gayba kıyametin vakti, peygamberlerine bildirdiği gayba meleklerin varlığı örnek olarak verilebilir. İzafî gayb ise bilinmeyen değil, şartlara ve zamana ya da bilgi veya bilgisizliğe göre oluşan bir alandır. Bu yönüyle bir kimse için gayb konumunda olan şey başka bir kimse için şahadet konumunda olabilir. Örneğin bizim

³⁴ Ayşe Nur Yamanus, *Sünnetin Otoritesi ve Vahy-i Gayr-i Metluv Olgusuna Oryantalistlerin Yaklaşımı, İslam Araştırmaları ve Oryantalizm*, ed. Bilal Gökür - Necmettin Gökür (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 100-101; Ebubekir Sifil, *Müslümanca Bir Hayat İçin* (İstanbul: Rihle Kitap, 2016), 127.

³⁵Müslim, Selâm, 125; Ebû Dâvûd, Tıbb, 21; Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 10/117.

için dünyanın bir yerinde yaşanan olay gayb iken o yerde olan kimseler için gayb değil şahadet konumundadır.³⁶

Bir başka yönüyle mutlak gaybla alakalı bilgiler Allah'ın bildirdiği kadarıyla sınırlı bir alan olup aşkın ilimlerin konusuyken, izafî gaybla alakalı bilgilerse şahadet âleminde bir insanın, aklını, duyularını ve imkanları kullanabildiği kadar bilebileceği olgusal ve uygulamalı ilimlerin konusu olabilmektedir.³⁷

Kelam ilminde mutlak gayb bilgisinin kesin ve bağlayıcı olması sadece vahiyle mümkün görülmüştür. Gaybla alakalı vahyin dışında kalan her türlü bilgi ise kelamcılara göre subjektif bilgi olarak değerlendirilmiştir.³⁸

“*Gaybı sadece Allah bilir, Peygamber gaybı bilemez*” şeklinde yapılan itiraza genellikle mutlak gaybla alakalı ayetler delil gösterilmektedir. İlk bakışta her ne kadar bu ifade sanki Hz. Peygamber'in gaybı vasıtasız, kendiliğinden bilebileceğini iddia eden bir gruba itiraz olduğu izlenimi oluştursa da işin aslı böyle değildir. Çünkü İslam inancında zaten peygamberler gaybı bilen değil, kendisine gaybın bildirildiği kişiler olarak görülmüştür.³⁹ İslam âlimleri peygamberlerin gaybî bilgisini daima vahye bağlamış gayb bilgisinin kesin ve bağlayıcı oluşunu bu çerçevede mümkün görmüştür.

“*Gaybı sadece Allah bilir, Peygamber gaybı bilemez*” şeklindeki itirazla esas kastedilen şeyse Hz. Peygamber'in Kur'an dışında hiçbir yolla gayb bilgisi alamayacağı vahyin sadece Kur'an-ı Kerim'le sınırlı olduğu iddiasıdır. Burada ki ilk tutarsızlık ise delil olarak öne sürülen mutlak gaybla alakalı ayetlerde, Hz. Peygamber'e Kur'an dışında vahiyle gaybın bildirilebileceği nasıl belirtilmemiş ise Hz. Peygamber'in Kur'an vahiyle de gaybı bilebileceğinin de belirtilmemiş olmasıdır. Sadece mutlak ayetlere bakarak Hâricî mantığıyla hareket edilecek olursa Hz. Peygamber'e gaybın hiçbir şekilde bildirilmemiş olması gerekirdi. Elbette bizde Hz. Peygamber'in Kur'an vahiyle gaybı bilebileceğini, bildirilebileceğini kabul ediyoruz. Fakat burada özellikle vurgulamak istediğimiz nokta şu ki; gayb konusunu nasıl sadece mutlak gaybla alakalı ayetlere bakarak değil bütüncül bir okuma, metodolojiyle görüp takyidler üzerinden, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e gaybın bildirildiği sonucuna ulaşıyorsak aynı usulle Kur'an'da ki birçok ayette Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy aldığını gösteren anlatımlarla Hz. Peygamber'e gaybın bildirildiği sonucuna ulaşılabilecek olduğudur. Nitekim mutlakın takyidi bir usul olup sadece gayba münhasır değildir.

Kur'an-ı Kerim'de gaybla alakalı ayetleri mutlak olarak sadece Allah'ın bilebileceği ve dilediği kadarını dilediği resullere bildirebileceği şeklinde iki gruba ayırabiliriz. Bazı ayetler kayıtsız biçimde

³⁶ Çelebi, *İslam İnancında Gayb Âlemi*, 41.

³⁷ Özten, *Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı*, 11.

³⁸ Gün, *Kelâm İlminde Gayb Âlemi*, 74.

³⁹ Şadi Eren, *Gayb Bilgisi* (İzmir: Işık, 1995), 73.

gayb bilgisini Allah'a has kılarken⁴⁰ bu durumun başka ayetlerle takyid edilerek, istisna edildiğini görüyoruz.⁴¹

Neticede “*gaybı sadece Allah bilir*” şeklinde ki itirazın bütüncül bir okumadan, usul ilminden geçmemiş yüzeysel bir itiraz olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.1. Hz. Peygamber'in Her Şeyi Bilmemesi

Hz. Peygamber'e Kur'an vahyi dışında gaybın bildirilemeyeceğiyle ilgili yaygın bir iddia daha var ki adeta bir retorik haline gelmiş. Bu söylem sahipleri; Hz. Peygamber'in her şeyi bilemeyeceğini gösteren İfk olayı, Rec'i, Bir'u Maune faciaları gibi bazı gerçekler üzerinden şu sonuca varıyorlar; eğer Hz. Peygamber'e Kur'an dışında ki bir vahiyle gayb bildirilseydi bunları bilirdi.⁴² Hâlbuki bu olaylar bir başlık altında verilecekse Hz. Peygamber'in gaybı bilmediğini gösteren tarihi olaylar⁴³ şeklinde ki bir başlıkta değil gaybın tamamının kendisine bildirilmediği belirten bir başlık verilmelidir.

Bu şekilde yapılan bir itiraz; mantikî açıdan *false dilemma- yanlış ikilem*⁴⁴ olduğu için safsatadan ibarettir. Başka bir ihtimal olarak çarpıtma, manüplasyon olabileceğidir. Çünkü bu önerme ile sanki Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy aldığı söyleyenlerin bununla Hz. Peygamber her şeye muttali olur, her şeyi bilirmiş gibi bir iddia da buldukları izlenimi oluşturulmaktadır. Hâlbuki Hz. Peygamber'e Kur'an dışında vahiyle de gaybın bildirilebileceğini söyleyenlerin, Hz. Peygamber'in bu vahiyle her şeyi bileceğini iddia etmediği de bunun bu anlama gelmediği de aşikârdır. Kaldı ki vahyi gayri metluv'la Hz. Peygamber her şeyi bilirdi diyen bir kelam ekolü de olmamıştır zaten. Nitekim Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in gaybla alakalı hadislerini bize nakletmesine rağmen “*Kim Peygamber gaybı biliyor derse yalancıdır*”⁴⁵ demesi bunun en net göstergesidir. Kanaatimizce bu yanlış ikilemin kuru bir retorik halini alması ise maalesef konuya yaklaşımın ilmî olmaktan çok psikolojik taraflılık üzerinden savunulmasından, manüple edilmeye çalışılmasından kaynaklandığına işaret ediyor. Yoksa böylesi bariz bir mantık hatası içeren argümanın akademik delil olarak sunulması makul değildir.

⁴⁰ Nahl, 16/77; En'am, 6/59; A'raf, 7/188

⁴¹ Cin, 72/26-27; Âli İmran, 3/179; En'am, 6/75

⁴² Mehmed Said Hatiboğlu, *Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri* (Ankara, Doçentlik Tezi, 1967), 1-8; İsrail Balcı, *Hz. Peygamber ve Gayb* (Ankara: Ankara Okulu, 2016), 87-88; İhsan Arslan, *Hz. Peygamberi Doğru Anlamak-I Beşer, Gayb ve Mucize Bağlamında* (İstanbul: Okurakademi, 2018), 174.

⁴³ İhsan Arslan, *Hz. Peygamber'in Gayb Bilgisine İlişkin Rivayetlerin Tahlili, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/49 (Nisan 2017), 714.

⁴⁴ İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş* (Ankara: Elis Yayınları, 2015), 301.

⁴⁵ Buhârî, Tevhid, 4.

4.1.2. Kur'an Dışında Vahiy Olmadığı İddiası

Kur'an dışı vahiy konusu, sünnet-vahiy ilişkisi bağlamında vahy-i gayr-i metluv ismiyle müstakil bir araştırma konusu olduğu için bizi ilgilendirdiği kadarıyla bilgi vermekle yetineceğiz. Konu hakkında detaylı bilgi almak isteyenler doktora düzeyinde yapılmış kapsamlı çalışmalara göz atabilir.⁴⁶

Hız. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy aldığını gösteren ayet ve hadislerden dolayı başta sahâbe ve tabiîn nesli olmak üzere tarih boyu Müslüman toplumların kahir ekseriyetini oluşturan Mâtürîdî, E'şarî gibi Ehli Sünnet ekoller hatta rasyonalist sayılabilecek Mu'tezile bile sünnetin vahiy olan yönünü kabul etmiştir.

Müminlerin annesi Hz. Aişe'nin kullandığı “vahyun yutla” (وَحْيٌ يُتْلَى)⁴⁷ sınıflandırmasından tilavet edilmeyen bir formda vahiy bilgisi olduğunu, sahâbe döneminde vahyin, metluv olan ve metluv olmayan şeklinde ayrıma tabi tutulduğunu anlayabiliyoruz.⁴⁸ Sahâbenin, Hz. Peygamber'in bazı uygulamalarında “Ya Rasulallah bu Allah'ın emri mi, yoksa sizin kendi görüşünüz mü”⁴⁹ diye sorması da vahiyle sünneti iç içe gördüklerinin en önemli göstergelerinden biridir. Sünnetin gayr-i metluv vahiy olarak isimlendirilmesi onun Kur'an vahiyle eşdeğer tutulduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü “Kur'an dışı vahyin, Kur'an vahyi gibi formel bir yapısı yoktur ve Kur'an vahyi, lafızlarının muciz olması, okunması ile ibadet edilmesi, mânâ ile rivâyetinin câiz olmaması gibi yönlerden Kur'an dışı vahiyden ayrılmaktadır. Bundan dolayı Kur'an dışı vahiy ile Kur'an vahyi aynı kaynağa dayanmakla birlikte mahiyet olarak farklıdır.”⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'de vahiy kavramının ilahî yönlendirmeyle gerçekleşen fiiller içinde kullanıldığı⁵¹ göz önüne alındığında Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını ifade ederken vahiy kavramının kullanılmasının yanlış olmayacağı ortadadır. Bundan dolayı İslâm âlimlerinin vahiy kavramını “metluv” ve “gayr-i metluv” olarak teknik açıdan ayırması kavram kargaşasını da önlemiştir.

Ayrıca İslâm âlimleri Hz. Peygamber'in vahiyle olan ilişkisini “her kelime, her davranış düzeyinde vahiyledir” şeklinde anlamayıp zelle dedikleri Peygamber hatalarını itikâdî bir esas olarak benimsemiştirler. “Hz. Peygamber'in din olarak icra ettiği sünnet, vahiy mahsulü olup dünya işlerindeki görüşleri ve davranışları ise beşeridir.”⁵² Bu açıdan oryantalistlerin İslam âleminde sanki sünnet konusunda tek bir yaklaşım varmış gibi yansıtmaları doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in sünnetinin vahiy mahsulü olduğunu savunan ulema, Hz. Peygamber'in ictihad fonksiyonunu reddetmemektedir.

⁴⁶ Geniş bilgi için Bkz. Hamdi Gündoğar, *İtikatta Sünnetin Yeri* (Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2003); Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2005); Faik Akcaoğlu, *Hz. Peygamber'in Kur'an Vahiy Dışında Bilgilendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2010).

⁴⁷ Müslim, Tevbe, 56.

⁴⁸ Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 26.

⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, Musannef, 7/378.

⁵⁰ Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 191.

⁵¹ Kasas, 28/7; Nahl, 16/68.

⁵² Ahmet Önkâl, *Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metluv* (Kur'an ve Sünnet Sempozyumu, Ankara, 1997), 68.

Hatta onlara göre Hz. Peygamber ictihadında yanılabilir de. Fakat hanefî fakihî Serahsî'nin (ö.483/1090) de belirttiği üzere Hz. Peygamber'in hiçbir hatası düzeltilmeden bırakılmaz. Bunların vahiyle veya kendi fark etmesiyle veya ashabıyla istişare neticesinde düzeltildiğini ifade etmiştir ve bu uyarı geciktirilmeden hemen yapılır.⁵³

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, Kur'an ve hadislerdeki delillere dayanarak, sünnetin vahiy olarak Hz. Peygamber'e öğretildiği kanaatine sahiptir.⁵⁴ Sünnetin vahiyle irtibatı olamayacağı görüşü ise tarih boyu çok az sayıda taraftar bulmuştur. Genel de marjinal bir tutum olarak münferid bazda kalmıştır. Bundan dolayı İslam tarihinde sünnetin vahiyle hiçbir alakası olmadığı şeklinde ki bir düşünce üzerinden sistemleşen, ekolleşen bir din algısı oluşmamıştır.⁵⁵ Hicrî ilk asırlarda münferid olarak görülen bu düşünce "Kur'aniyyun" ismi ile bir ekol haline gelmiştir. "Kur'aniyyun", "ehl-i Kur'an", "Kur'an Müslümanlığı" gibi isimlerle bilinen bu gruplar Batı felsefesi ve kültürü karşısında yenilmişliğin bir sonucu olarak da değerlendirilmiştir.⁵⁶

Ehl-i Sünnet ve Mu'tezilî kelim âlimleri özellikle nübüvvetin ispatı sadedinde kaleme aldıkları eser ve bölümlerde Hz. Peygamber'in gaybtan haber verdiği rivayetleri aklî mucizelerin başlığı altında veyahut müstakil bir başlık altında nakletmişlerdir.⁵⁷

Görüldüğü üzere peygambere Kur'an dışında gaybın bildirilemeyeceği iddiası tekil bir söylem olmayıp, modern dönemlerde oluşmuş bir din-peygamber tasavvurunun izdüşümüdür. Hz. Peygamber'in ilahi bilgiye sadece Kur'an vahyi ile muhatap olduğu inancının bir yansımasıdır.

4.2.Gaybla İlgili Hadislerin Hz. Peygamber'in Şahsî Görüşü Olduğu İddiası

Bu itirazı öne sürenler Hz. Peygamber'in gaybla alakalı rivayetlerinin Hz. Peygamber'e ait olduğunu kabul etmekle birlikte vahiy ve peygamber tasavvurlarından dolayı bu rivayetlerin ancak Hz. Peygamberin şahsî fikri, temennisi veya tahmini olacağını belirtmektedirler. Bunun neticesinde de gelecekle alakalı bu rivayetleri Hz. Peygamber'in siyasi ortam ve şartlar gereği muhataplarına moral olması, motive etmesi amacıyla veya tahmin, temenni düzeyinde söylemiş olabileceğini iddia etmektedirler.⁵⁸

⁵³ Fahri Hoşab, *Nebevî Beyân ve Kur'an Dışı Vahiy, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Hadis Özel Sayısı 4* (2017), 85; Sâbüni, *Mâtürîdiyye akaidi el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn tercümesi*, 110.

⁵⁴ Hoşab, *Nebevî Beyân ve Kur'an Dışı Vahiy*, 93.

⁵⁵ Yamanus, *Sünnetin Otoritesi ve Vahy-i Gayr-i Metluv Olgusuna Oryantalistlerin Yaklaşımı*, 100-101; Sifil, *Müslümanca Bir Hayat İçin*, 127.

⁵⁶ Abdülhamit Birişik, *Kur'aniyyûn, DİA* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/428.

⁵⁷ Kâdî Abdulcebbâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı*, 802-827; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM yayınları, 2020), 393-408; Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Makâsıdu'l-Kelâm Fî 'Akâidi'l-İslâm Kelâm İlminin Maksatları*, ed. Ahmet Kaylı, çev. İrfan Eyibil (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 634; Seyyid Şerîf Cürcânî - Ömer Türker, *Şerhu'l-Mevâkıf Mevâkıf Şerhi*, ed. İbrahim Halil Üçer (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 3/478.

⁵⁸ Balcı, *Hz.Peygamber ve Gayb*, 88; Arslan, *Hz.Peygamberi Doğru Anlamak-I Beşer, Gayb ve Mucize Bağlamında*, 174.

İlgili rivayetlerin metin değerlendirilmesi yapıldığında bu haberlerin Hz. Peygamber'in şahsi tahmini veya temennisi olmasının tam aksine rivayetlerde çok açık ve net bir şekilde “*Bana vahyolundu, şüphesiz Allah bana vahyetti*”,⁵⁹ “*Bana gösterildi ki*”,⁶⁰ “*Allah bana bildirdi*”, “*Rabbim bana bildirdi*”⁶¹ tarzında vahye işaret eden ifadeler kullanmıştır. Ayrıca sunulan malumatın bir beşer olarak tahmin edilebilirlik durumu incelendiğinde özellikle teknik gelişmelere işaret eden hadislerde konusu itibarıyla Hz. Peygamber'in bu sözleri söylemesinin öne sürüldüğü gibi moral olması, teşvik etmesi gibi sebepler olamayacağı da aşikârdır. Bu bağlamda gelecekle alakalı uyarıların yer aldığı rivayetlerde bahse konu dönemin iletişimindeki, ulaşımındaki, mimarisindeki farklılıklar hakkında malumatlar içeren bazı ifadeler için uyduruldu veya Hz. Peygamber'in şahsi yorumudur demek mantıksız bir hal almaktadır. Çünkü bin yıl sonrasının teknik durumunu tahmin etmek Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemin beşeri şartlarıyla söylenebilecek bir şey olmadığı gibi Hz. Peygamber'in böylesi bir tahmin için ancak bilim kurgu uzmanı olarak telakki edilmesi gerekir ki herhalde Hz. Peygamber'e böyle bir misyon yüklemeyi bu hadislerin tahmin, temenni olduğunu ileri sürenlerde kabul etmeyecektir.⁶² Nitekim gaybî haberleri mucize kılan, muhatabının hayretini celbeden husus da tam olarak tahmin edilebilirlikten uzak olup ancak beşer üstü bir yolla bilinebileceği takdir edilen bu rivayetlerdir.

Bu iddiaları toplu bir şekilde gözden geçirdiğimizde şöyle bir tutarsızlık daha dikkatimizi çekmektedir. Bir tarafta hadis ilminin şartları gereği daha sıkı şartları taşıyan hadisleri din yorumlarına uymadığı için reddeden bu anlayış bir diğer yandan kendi iddialarını delillendirmek ve kabul etmedikleri esasları çürütmek içinse muteber sayılmamış, hatta birçok muhaddis tarafından ciddiye alınmayıp tenkit edilmiş rivayetleri kullandıklarını görmekteyiz. Bu usulden mahrum yöntem ilmi disiplin açısından, bilimsel değerlendirme yapma açısından sağlıklı olmadığı gibi çelişkili bir tavidir da. Hadis ilmi açısından veya yüzeysel bir mantıkla bile zayıf olanın sağlam olana tercih edilmesi, zayıf olanla sağlam olanı tenkit etmeye çalışmak makul bir metot değildir.⁶³

Bu tarz bir savunu ilmi tutarlılıktan uzak olup daha öncede belirttiğimiz üzere Hz. Peygamber'in Kur'an dışı bir vahiyle Allah'tan bilgi alamayacağı anlayışının böylesi bir vahiy, peygamber tasavvurunun psikolojik tarflılık, şartlanma üzerinden değerlendirildiğinin göstergesidir.

⁵⁹ Buhârî, İlim, 24, Tevhîd, 37; Müslim, İman 259; Ebu Dâvud, Buyu, 50, Edeb, 40; Tirmizî, Menâkıb, 67; İbn Mâce, Zühd, 16; Neşâî, Cenâiz, 115.

⁶⁰ Buhârî, Cihad, 10; Müslim, Fiten, 2215; Ebû Dâvûd, Fiten, 450; Tirmizî, Fiten, 472.

⁶¹ Müslim, Hayz, 34; Müsned 10, 127, 129.

⁶² Halis Aydemir, *Teknik Gelişmelere İşaret Eden Hadislerin Güncel Değeri* (I.Uluslararası Hadis İhtisas Sempozyumu, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, 2012), 18.

⁶³ Özcan Hıdır, *İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi (Hadis-Yahudi Kültürü Tartışmaları)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2000), 340.

SONUÇ

Netice itibariyle Hz. Peygamber'in gayba ilişkin rivayetlerine kaynağı açısından yöneltilen itirazlarla ilgili şunu söylemek mümkündür: Oryantalistlerin yaptığı çalışmalar hadisler etrafında ciddi şüpheler oluşturmuş bunun sonucunda da pozitivist, rasyonalist anlayışa sığdırılmaya çalışılan bir peygamber tasavvuru belirlemiştir. Bu anlayışa uymayan naslar reddedilmiş veyahut te'vil edilmiştir. Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy almasını mümkün görmeyen, mucizelerini temelden reddeden bu anlayışın bir yansıması olarak gayb haberleri de itirazlara muhatap olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de gaybın epistemolojik olarak imkanı Allah'ın ulûhiyeti temelinde işlenmiş olup. gayb bilgisinin, gaybın bilinebilirliğinin sadece Allah'ın tekelinde olduğunu vurgulamıştır. İslam âlimleri gaybla ilgili kavram kargaşasının engellemek için gaybı insana göre mutlak ve izafî olarak ayırmıştır. Mutlak ayetlerle ulûhiyet temelinde işlenen gayb bilgisine, Allah'ın hoşnut olduğu resullere bildirilebilirliği üzerinden bir istisna getirilmiştir. Kelam ilminde mutlak gayb bilgisinin kesin ve bağlayıcı olması sadece vahiyle mümkün görülmüştür. Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy aldığını gösteren ayet ve hadislerden dolayı başta sahabe ve tabiun nesli olmak üzere tarih boyu Müslüman toplumların kâhîr ekseriyetini oluşturan Mâtürîdî, E'sari gibi Ehli Sünnet ekoller hatta rasyonalist sayılabilecek Mu'tezile bile Hz. Peygamber'e Kur'an dışında bildirilen gaybî haberleri kabul etmiş kabul etmiş kelam âlimleri özellikle nübüvvetin ispatı sadedinde kâleme aldıkları eser ve bölümlerde Hz. Peygamber'in gaybtan haber verdiği rivayetleri aklî mucizelerin başlığı altında veyahut müstakil bir başlık altında nakletmişlerdir. “*Gaybı sadece Allah bilir*” şeklinde yapılan itirazın bütüncül bir yöntemi yansıtmadığı, Hz. Peygamber'in gaybı bilmediği olayların delil gösterilerek gaybdan verdiği haberlerin reddedilmesinin mantık yönünden *yanlış ikilem (false dilemma)* içerdiği, Kur'an dışı vahyin kabul edilmemesinin ise sahabenin, muhaddislerin, Mâtürîdî, E'sari hatta Mu'tezilî âlimlerin bile görüşleriyle çeliştiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adem, Apak. Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu. İstanbul: Kuramer, 2017.
- Ahatlı, Erdinç. Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Akcaoğlu, Faik. Hz.Peygamber'in Kur'an Vahyi Dışında Bilgilendirilmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2010.
- Arslan, İhsan. “Hz. Peygamber'in Gayb Bilgisine İlişkin Rivayetlerin Tahlili”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 10/49 (Nisan 2017), 706-745.
- , Hz.Peygamberi Doğru Anlamak-I Beşer, Ğayb ve Mucize Bağlamında. İstanbul: Okurakademi, 2. Basım, 2018.
- Aydemir, Halis. “Teknik Gelişmelere İşaret Eden Hadislerin Güncel Değeri”. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, 2012.
- Balcı, İsrail. Hz.Peygamber ve Gayb. Ankara: Ankara Okulu, 2. Basım, 2016.

- Bırışık, Abdülhamit. “Kur’aniyyûn”. DİA. C. 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh İsmâîl b. İbrâhîm . Sahîhu’l-Buhârî. Riyad: Dâru’s-Selam, 1999.
- Bulut, Halil İbrahim. “Mûcizelerin Muhatapları Üzerindeki Etkileri”. Usûl İslam Araştırmaları 9 (Haziran 2008), 153-172.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr . Kitâbu Hüceci’n- Nübüvve - Nübüvvetin Delilleri. çev. Yasin Ulutaş - Abdulhamit Sinanoğlu. Ankara: Ankara Okulu, 1. Basım, 2020.
- Cürcânî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. Tarifat. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- , Türker, Ömer. Şerhu’l-Mevâkıf Mevâkıf Şerhi. ed. İbrahim Halil Üçer. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2015.
- Çelebi, İlyas. “Fiten ve Melâhim”. DİA. C. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- , “Gayb”. DİA. C. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- , İslam İncancında Gayb Alemi. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Demirel, M.Elif. Çevrimiçi Popüler Testleri Çözmeye Yönlendiren Faktörlerin Benlik Saygısı Çerçevesinde İncelenmesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as b. İshak el- Ezdi es-Sicistanî. Sünenü Ebî Dâvûd. Riyad: Dâru İbn Hazm, 1997.
- Emiroğlu, İbrahim. Klasik Mantığa Giriş. Ankara: Elis Yayınları, 12. Basım, 2015.
- Erdem, Fatih. Eski Mezopotamya’da Kehanet Geleneği. Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2020.
- Eren, Şadi. Gayb Bilgisi. İzmir: Işık, 1995.
- Ertürk, Mustafa. Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahih-i Buhari’deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 1995.
- Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya’kûb. el-Kâmûsü’l-Muhît. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2005.
- Genç, Mustafa. Sünnet-Vahiy İlişkisi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2005.
- Gün, Faruk. Kelâm İlminde Gayb Âlemi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2020.
- Gündoğar, Hamdi. İtikatta Sünnetin Yeri. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2003.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri. Ankara, Doçentlik Tezi, 1967.
- Hıdır, Özcan. İsrâilîyyât-Hadis İlişkisi (Hadis-Yahudi Kültürü Tartışmaları). İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2000.
- Hoşab, Fahri. “Nebevî Beyân ve Kur’an Dışı Vahiy”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Hadis Özel Sayısı 4 (2017).
- İbn Manzûr, Cemaleddîn Muhammed. Lisanü’l-Arabî’l-Muhit. Beyrut: Dâru Lisâni’l-Arab, 1970.
- İsfahânî, Râgıb. Müfredât-Kuran Kavramları Sözlüğü. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Kâdî Abdülcebbar. Tesbîtu Delâilü’n-Nübüvve Mûcizelerle Hz. Peygamber’in Hayatı. ed. Hüseyin Hansu. çev. M.Şerif Eroğlu - Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2017.
- Kırış, Şemsettin. Beyhakî ve Delâilü’n-Nübüvve’si. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2009.
- Margoliouth, D.Samuel. Muhammed ve İslam’ın Yükselişi. Ankara Okulu, Ankara, 2020.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. Kitâbü’t-Tevhîd Açıklamalı Tercüme. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM yayınları, 15. Basım, 2020.
- Meriç, Altay Cem. Peygamberliğin İspatı -Haber Delili-. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b el-Haccâc b. Müslim el-Kuşayri. el-Câmiu’s-sahih. Beyrut: Dâru Tarihi’t- Tûrasi’l-Arabî, 2001.
- Önkâl, Ahmet. “Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metlûv”. Ankara, 1997.
- Özten, Ersan. Peygamberlerin Gaybî Bilme İmkânı. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2009.
- Râzî, Fahreddin . Me’âlimü Usûli’d- Din - Kelam İlminin Esasları. çev. Muhammet Altaytaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Sâbûnî, Nûreddin . Mâtürîdiyye akaidi el-Bidâye fi Usûli’d-Din tercümesi. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV, 18. Basım, 2018.
- Sarp, Refiye Öznîl. Fiten ve Melâhim Edebiyatı. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

- Sifil, Ebubekir. Müslümanca Bir Hayat İçin. İstanbul: Rihle Kitap, 2. Basım, 2016.
- Şimşir, Muhammet Salih. Antik Mısır Dininde Kâhinlik, Sihir ve Büyü. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Ömer. Makâsıdu’l-Kelâm Fî ‘Akâidi’l-İslâm Kelâm İlminin Maksatları. ed. Ahmet Kaylı. çev. İrfan Eyibil. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2019.
- Tekineş, Ayhan. “Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri: Kitabı’l-fiten’ler Örneği”. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12 (2005), 101-130.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. es-Sünen. thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. Mısır, 1975.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. Kelâm Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İSAM yayınları, 6. Basım, 2019.
- Toraman, Ali. Eski Yunan ve Roma’da Askeri ve Siyasi Alanda Kehanet. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yamanus, Ayşe Nur. “Sünnetin Otoritesi ve Vahy-i Gayr-i Metluv Olgusuna Oryantalistlerin Yaklaşımı”. İslam Araştırmaları ve Oryantalizm. ed. Bilal Gökkır - Necmettin Gökkır. 91-106. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2016.